

REPERTORIUL MEDICAL DIN DACIA ROMÂNĂ - INSTRUMENTE MEDICALE (INVENTAR MOBIL) -

de

Simona Stanciu

Cucerirea Daciei de către romani a adus cu sine și un alt model de medicină, cum pare a spune Criton, medicul militar care l-a însoțit pe Traian în Dacia, în fragmentele ce ne-au rămas din opera sa : “Prin înșelăciune și *magie* (s.n.), regii geților impun supușilor lor teama de zei și bună înțelegere și dobândesc lucruri mari.”¹ Criton se refera la importanța *preoților daci*, care, firește, cel puțin *unii dintre ei*, aveau însemnate cunoștințe de *medicină tradițională (naturală)*, a cărei valoare e îndeobște cunoscută din operele ulterioare ale lui Dioscorides³ și PseudoApuleius⁴.

Medicul Galen⁵ (122-199 e.n.) se pare că a fost și el preocupat încă de lumea geto-dacilor, când în opera sa *Despre facultățile naturale* amintește despre *ucenicii lui*

---

¹ Medicul Criton s-a născut în Pieria (Macedonia), însoțindu-l pe Traian în Dacia, ca medic militar în anii 101-106, după care scrie despre aceste războaie într-o operă *Getica*, azi pierdută, din care ni s-au păstrat fragmente la Ionescu Lydus, la Lucian și în *Lexiconul Suidas*, din care este redată această frază, vezi *Izvoare privind istoria României* (în continuare se va nota F.H.D.), Buc., 1964; cf. și C.Preda, în *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, I, Buc., 1994, p.376, care scrie că medicul Criton “L-a însoțit pe Traian în a doua campanie a sa împotriva geto-dacilor (105-106)”.

² Cf. și Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5.

³ *Dioscorides*, originar din Anazarba (Cilicia) a fost medic militar în vremea împăratului Claudius (41-54 e. n.) și chiar la Roma în vremea lui Nero (54-68 e.n.). Folosind lucrările lui Conteus (medicul lui Mitridates al VI-lea Eupator, 120-63 î.e.n.) și acelea a lui Q. Sextius Niger din a doua jumătate a secolului I î.e.n. în lucrarea sa *Despre materia medicală* dă echivalentul unor *nume de plante medicinale*, în mai multe limbi, între care și în *limba dacă*, F.H.D., I, Buc., 1964, p. 381-185.

⁴ Cf. V.Bologa, *Eléments de médecine hiératique et empirique du Latène dace*, Montpellier, 1958; *idem*, *Über ein vermutliches Wundstreupulver, gefunden in der Instrumentkassette eines dakischen Priesterarztes*, a 106 u.Z., Dubrownik, 1959, extrase.

⁵ Medicul Galen s-a născut în Pergam și a trăit în orașele *Smirna*, *Corint*, *Alexandria* și *Roma*, fiind influențat, după cum ne lasă să înțelegem opera sa, de Școala de medicină a lui Hipocrate. Lucrările sale medicale cuprind informații mai vechi (deci nu numai din sec. II e.n.), v. F.H.D., I, Buc., 1964, p.617.

Erasistratos⁶ și Asclepiade⁷, scrie și despre “niște daci și geți care nu-și închipuiau că au săvârșit vreun lucru plin de noblețe dacă nu și-au înșelat de trei ori stăpânul”. Indicând ca sursă comediile lui Menandru, care se referea, pare-se, la *sclavi din Frigia*, în orice caz din Asia Mică, dar readuce totuși în discuție valoarea *medicinii tradiționale dacice*, ceea ce ar putea însemna că aceasta își păstrase nu numai tradiția, dar și *importanța*, chiar dacă dacii erau deja un popor supus Romei.

Medicina romană, succesoare și beneficiară aproape a sumei cunoștințelor medicale orientale, grecești, elenistice și a tradițiilor medicinei hieratice și tradiționale a popoarelor “barbare” europene a fost îndelung și sistematic studiată⁸. În paralel au fost studiate stabilimentele medicale (temple dedicate zeilor medicinei) și cele curative (stațiunile balneare) și *instrumentarul medical*⁹, cel mai des întâlnit și mai răspândit în întreg cuprinsul Imperiului roman tricontinental.

În *Istoria medicinei românești*¹⁰ V.L.Bologa și I.H.Crișan au dedicat medicinei din Dacia pagini însemnate și o analiză savantă, iar ultimul cercetător urma să publice o însemnată sinteză a studiilor sale dedicate acestui subiect¹¹.

Asemănător cu fenomenele respective petrecute în celelalte provincii romane, în Dacia, provincia nord-dunăreană s-a impus medicina practică în aceea vreme în Imperiu, deci a cunoscut progrese remarcabile.

Activitatea medicală a cunoscut o organizare “aulică”, acceptată de puterea romană oficială și ea cunoaște cel puțin trei înfățișări :

- medicina *sacerdotală* (practicată pe lângă temple – *asclepioane* - sau sanatorii).

⁶ Erasistratos a fost un medic vestit din sec. III î.e.n., cu studii la Atena și Alexandria, cunoscător al anatomiei, în urma *disecțiilor* făcute pe animale vii, *F.H.D.*, I, Buc., 1964, p. 617, n.2.

⁷ Asclepiades este întemeietorul unei Școli de medicină la Roma, în sec. I î.e.n., *F.H.D.*, I, Buc., 1964, p.617, n.3.

⁸ Cf. Th.Puschmann, *Geschichte des medizinischen Unterwichts*, Leipzig, 1889; H.E.Sigerist, *A History of Medicine*, I-II, 1951-1961; G.Harig, *Die Medizin in griechischen-römischen Medizin*, Berlin, 1968, p.41-144; H.Flasher (hrg.) *Antike Medizin*, Dormstadt, 1971; F.Kudlien, *Poseidonikos und die Arzieschule der Pneumatiker*, în *Hermes*, 90, 1962, p. 419-429; cf. și *Enciclopedia Civilizației Romane*, Buc., 1982, p.482-483, s.v.

⁹ M.Feugère, E.Künzl, UrsulaWeisser, *Les aiguilles à cataracte de Montbellet (Saône et Loire). Contribution à l'étude de l'ophtalmologie antique et islamique*, în *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 32, Mainz, 1985, p. 436-482 (în continuare se va nota JRGZM), cu instrumente oftalmologice din metal prețios (cinci piese), cu descoperirile de instrumenta medicale, comparativ, din alte centre romane și *ștampilele de oculiști*; cf. pentru alte descoperiri Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *Die antiken der Sammlung Meyer-Steineg in Jena*, II, în *JRGZM*, 41, Mainz, 1994, p.179.

¹⁰ V.L.Bologa, I.H.Crișan, *Istoria medicinei românești*, Buc., 1972, p.27-44, 50-78.

¹¹ I.H.Crișan, *Medicina și igiena la daci, mss, cf. EAIVR*, III, Buc., 2000, p.45 (nouă inaccesibilă).

- medicina *militară* practică de medicii militari, în raza celor două legiuni staționare în Dacia, Legiunea a XIII-a Gemina de la Apulum și Legiunea a V-a Macedonica de la Potaissa. Fiecare unitate militară, foarte probabil, își avea medicul ei. Se cunosc și medici de legiune care nu numai că au profesat în Dacia, dar au fost și înmormântați în această provincie : Titus Ruscanius Fortunatus și Marcus Valerius Longinus.
- medicina *civilă*, practică de medici civili, dintre care unul este cunoscut la Apulum.

Pe lângă această medicină “aulică”, oficială, se mai practica încă cel puțin două forme de medicină :

- medicina *tradițională*, rămasă în practică în *comunitățile dacice* din cadrul provinciei. Plantele de leac sunt în continuare (unele până azi) folosite : *aiul*, *varza*, *urzica*, *brusturele*, *socul* și multe altele. Se folosesc în continuare foarte probabil, *argila*, pentru uz intern și extern, ca la toate celelalte popoare antice, “clasice” sau “barbare”, din lumea mediteraneană și europeană. Chiar dacă numai ipotetic, va trebui să admitem că unele practici tradiționale din această lume vor fi folosite și de unii militari (grupați în unitățile auxiliare pe *etnii*) și de unii coloniști veniți dintr-o anumită regiune și așezați în unele comunități din Dacia (minerii specializați din Dalmația aduși pentru exploatarea aurifere din Munții Apuseni).
- medicina *ascunsă* sau *subterană*, rămasă uzuală la comunitățile dacice, dar nu numai, s-a practicat în multe locuri și aproape constant în istorie (nu numai în antichitate). Aceste practici remanent șamanice, ulterior folosind și *efectul* vrăjilor, dezlegărilor sau blestemelor, nu au dispărut nici azi, și aceasta nu numai în comunitățile rurale.

Medicina în Dacia a cunoscut, la fel ca în întreg Imperiul roman specializarea: pe de o parte s-a separat de medicina veterinară (dar în unele cazuri nu în întregime) și pe de altă parte au apărut specializările profesionale în cadrul medicinei umane, astfel este considerată plauzibilă existența unui medic al gladiatorilor : *medicus ludi gladiatorum*, a unor *oreliști* (ORL), a unor *oculiști* , cum pâr a dovedi numărul mare al *sondelor auriculare* descoperite și a unor *ștampile de oculiști* (Signaculæ Oculariorum), găsite în diferite orașe pentru tratarea bolilor de urechi și ochi. Mai mult chiar, pe baza *ștampilelor de oculiști* s-au putut stabili și unele boli care au fost tratate¹².

¹² I.H. Crișan, în *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, III, Buc., 2000, p.45, s.v.

Vechile locuri de băi tămăduitoare, cu izvoare naturale, termale sau mezotermale cunoscute și de daci, devin acum, unele dintre ele, băi, acolo unde se construiesc *instalații adecvate, ca Băile Herculane, Geoagiu-Băi (Germisara), Călan și probabil Cioroiul Nou* (în Oltenia).

O adevărată cotitură se petrece, după câte ne dăm seama, în momentul în care profesorul H.Daicoviciu¹³ reia, împreună cu colaboratorii săi, D.Alicu, I.Piso, Adriana Rusu, C.Pop și alții, săpăturile sistematice de la Ulpia Traiana din Țara Hațegului.

Descoperirea integrală și conservarea pentru vizitatori a *Sanctuarului zeilor Aesculap și Hygia* (și Edificiul notat EM-24)¹⁵ aduce în atenția lumii științifice cel mai însemnat “sanatoriu” roman, după I.H.Crișan, din provincia nord-dunăreană, alături de cel de la Apulum¹⁶.

Ulterior, a fost cercetat amănunțit importantul *Nymphaeum* de la Germisara¹⁷ (Geoagiu-Băi), unde au fost descoperite și azi îndeobște cunoscute, *plăcuțele votive de aur*, cu dedicant purtând numele *Decebalus Luci(i)*.

Descoperirea templului lui Aesculap și Hygia de la Ulpia Traiana a condus și la publicarea unui însemnat număr (26) de instrumente medicale¹⁸ din descoperirile noi și desigur din cele mai vechi, care se alătură numeroaselor epigrafe închinatelor celor două zeități. De la Apulum¹⁹ s-a publicat de asemenea, un mic lot de instrumente medicale chirurgicale.

Trebuie credem, subliniat că pe teritoriul Daciei s-au descoperit *instrumente medicale* și din epoca preromană, desigur de influență sau proveniență mediteraneană, elenistică sau romană la :

¹³ H.Daicoviciu, D.Alicu, *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmisegetusa*, Buc., 1984.

¹⁴ H.Daicoviciu, D.Alicu, *Edificiile de cult la Ulpia Traiana Sarmisegetusa*, I, în *Acta MN*, 18, 1981, p.59-84; II, *Acta MN*, 19, 1982, p.59-74.

¹⁵ Adriana Rusu-Pescaru, D.Alicu, *Templele romane din Dacia*, I, Deva, 2000, p.42-51, fig. 31; cf. și J.Nicolaus, *Asklepionul din Ulpia Traiana Sarmisegetusa*, în *Sargetia*, 15, 1981, p.43-65.

¹⁶ I.H.Crișan, *Asklepeionul roman de la Apulum*, în *Apulum*, 9, 1971, p.431-347; cf. și *idem*, *Cele mai vechi spitale de pe teritoriul României – asklepeioanele de la Apulum și Sarmisegetusa*, în *Spitale vechi și noi*, Buc., 1976, p.35-46.

¹⁷ I.Piso, Adriana Rusu, *Nymphaeumul de la Germisara*, în *RMI*, 1, 1996, p.9-17; cf. și E.Pescaru, *Încă o plăcuță votivă din aur descoperită la Germisara (Geoagiu-Băi)*, în *Sargetia*, 21-24, 1988-1991, p.663-666 și N.Gostar, *Inscripții și monumente din Germisara*, în *Sargetia*, 3, 1956, p.57-99.

¹⁸ D.Alicu, S.Cociș, *Instrumentele medicale de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *Apulum*, 26, 1989, p.223-234.

¹⁹ S.Dumitrașcu, *O trusă de instrumente medicale (chirurgicale) romane descoperite la Alba-Iulia*, în *Apulum*, 21, 1983, p.111-114; cf. și I.H.Crișan, în *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României* (în continuare EAIVR), p. 45, fig.23, s.v.

1. *Sarmisegetusa* (Grădiștea de Munte) – o *trusă chirurgicală* (printre care și o *pensetă* importată din insula Cos);
2. *Piatra Roșie*, bisturie și pensete;
3. *Poiana*, pe Siret, pensete și bisturie;
4. *Ocnîța* (Buridava), pensete și bisturie²⁰.

Cercetarea instrumentelor medicale din epoca romană, care nu reprezentau o modă, ci un progres și o generalizare a experienței orientale, grecești și elenistice s-a concretizat prin apariția a trei lucrări de sinteză și analiză datorate cercetătorilor M.Tabanelli (1958)²¹, E.B.Benion (1980)²² și E.Künzl (1982)²³.

Pentru provincia Dacia cercetările au fost reluate prin publicarea trusei de instrumente medicale de la Apulum²⁴ (păstrate în Muzeul Țării Crișurilor din Oradea)²⁵, dar mai ales prin studiul publicat de D.Alicu și S.Cociș²⁶ privind instrumentele medicale descoperite în capitala Daciei romane, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Acest studiu prezintă amănunțit *terminologia, destinația și analogiile*²⁷ acestor descoperiri, de o însemnătate deosebită pentru studiul instrumentelor medicale din Dacia după cum vom arăta în cele ce urmează, specificându-le după publicarea trusei chirurgicale oftalmologice descoperite la Montbellet (Saône et Loire)²⁸ din Gallia și a colecției de instrumente medicale Meyer Steineg de la Jena²⁹ și terminologia stabilită de Susanne Zimmermann și E.Künzl precum și terminologia de limbă germană, unde corespunde, pentru o cât mai adecvată încercare de cunoaștere a funcționalității acestor instrumente medicale.

²⁰ I.H.Crișan, în *EAIVR*, III, Buc., 2000, p.44, s.v.

²¹ M.Tabanelli, *La stromento chirurgico e la sua storia*, Forli, 1958.

²² E.Benion, *Alte medizinische Instrumente*, Stuttgart-London, 1980.

²³ E.Künzl, *Medizinische Instrumente aus Sepulkralfunden der römischen Kaiserzeit. Unter Mitarbeit von F.J.Hasel und S.Künzl, Kunst und Altestum am Rhein*, Köln-Bonn, 1983 (=Sdr. aus Bonner Jahrbuch, 182, 1982).

²⁴ S.Dumitrașcu, *O trusă de instrumente medicale (chirurgicale) romane descoperite la Alba-Iulia*, în *Apulum*, XXI, 1983, p.111-114, fig. 1-5; cf. și I.H.Crișan, în *EAIVR*, III, Buc., 2000, p.45, fig.23.

²⁵ Cf. și *Aparate și instrumente medicale*, Buc., 1956, p.385-388.

²⁶ D. Alicu, S.Cociș, *Instrumentele medicale de la Ulpia Traiana Sarmisegetusa*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p.223-236, pl. I-V.

²⁷ *Idem*, *ibidem*, p.223-227.

²⁸ M.Fengère, E. Künzl, Ursula Weisser, *Les aiguilles à cataracte de Montbellet (Saône et Loire). Contribution à l'étude de l'ophtalmologie antique et islamique*, în *JRGZM*, Mainz, 1985, p. 436-482.

²⁹ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *Die antiken der Sammlung Meyer-Steineg in Jena*, I, în *JRGZM*, 38, Mainz, 1991, p.515-540; Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *Die antiken der Sammlung Meyer-Steineg in Jena*, II, în *JRGZM*, 41, Mainz, 1994, p.179-198.

A. Bisturiul (Scalpellus)³⁰ (Skalpell)³¹

Instrument medical format din două părți : *mânerul* și *lama* care se fixa în despicătura mânerului. Partea superioară a mânerului în formă de frunză servea la operarea unor chisturi mici sau varice. Lama avea forme diferite, în funcție de destinație, de atelierul în care a fost produs și mai ales ca expresie a dorințelor comanditarului (școala medicală sau medicul care l-a comandat). Bisturiul de la Ulpia Traiana are analogii în lumea romană în Italia și în provincii³². În Dacia s-au descoperit bisturie la :

1. Apulum³³
2. Gilău³⁴
3. Potaissa³⁵
4. Ulpia Traiana³⁶

B. Sonda (Specillum)³⁷ (Sonde)³⁸

Se folosea la investigarea fistulelor, pentru introducerea unor medicamente în organism (Ohrsonde)³⁹, amestecul unor medicamente (prafuri, lichide, suspensii) sau pentru scopuri cosmetice.

Sonda auriculară (Specillum oricularium)⁴⁰ avea o tijă lungă prevăzută cu o linguriță plată sau concavă. Și acest instrument se folosea pentru administrarea unor medicamente în ochi sau urechi. Sunt cunoscute analogii din argint sau bronz în provinciile romane, aproape identice ca formă, datorită destinației lor. Acest tip de instrument cunoaște o lungă perioadă în care a fost folosit, păstrându-și aproximativ, aceeași tipologie datorită destinației sale.

În Dacia s-au descoperit sonde pentru urechi la :

³⁰ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.223.

³¹ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl. 50/51 descoperire din Cos.

³² D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.223 : Britania (Silchester), Gallia (Stree), Germania (Bingen), Italia (Brescia și Pompei), Pannonia (Intereisso), Raetia (Wehringen).

³³ D.Alicu, S.Cociș, *p.cit.*, p. 224; *cf.* și N.Igna, în *AISC*, II, 1932-1933, 1936, p.226, pl.XI/1.

³⁴ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.224; *cf.*și A.Diaconescu, C.Opreanu, în *SCIVA*, 38, 1, 1987, pl.III/19.

³⁵ I.Bajusz, în *Acta MP*, IV, 1980, p.383, Nr.642.

³⁶ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, pl.I/1.

³⁷ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.224.

³⁸ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl.40/4 descoperire din Efes.

³⁹ *Idem*, *ibidem*, pl.40/9, descoperire din Efes.

⁴⁰ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.224: Britania (Verulamium), Gallia (Trier), Italia (Pompei), Lusitania (Coninbriga).

1. Sucidava⁴¹
2. Ulpia Traiana⁴²

C. Spatula-sondă (Spatomella)⁴³

(Spatel-Sonde)⁴⁴

Are la un capăt un bulb ovoidal, iar în celălalt o spatulă plată sau albiată. Tija este uneori ornamentată. În antichitate are întrebuințări multiple : medicale : se tampona cavitatea nazală (fiind învelită în lână sau fibre vegetale), se investiga cavitatea bucală, se proteja pleura în timpul rezecțiilor de coaste, pentru cauterizări (la nașteri, de pildă, după îndepărtarea cordonului ombilical); farmaceutice (pentru prepararea-amestecarea medicamentelor, prafuri sau lichide); în atelierele pietrarilor (pentru amestecarea vopselurilor), sau în ateliere de modelat ceramica pentru ornamentarea vaselor (ca în cazul descoperirii atelierelor de lucrat ceramică romană standardizată din mediul rural de la Micăsasa⁴⁵). Din cele 26 de instrumente medicale descoperite la Ulpia Traiana, 10 erau spatule-sonde din bronz și una de argint. Cinci erau de tipul spatulă triunghiulară⁴⁶, iar cinci de tipul spatulă concavă (ciatiscomella). Au fost identificate ca instrumente medicale nu numai pentru funcționalitatea lor medicală, ci și pentru că una dintre ele a fost descoperită în sanctuarul zeilor Aesculap și Hygia.

Spatulele-sonde au analogii în provinciile Imperiului roman⁴⁷. În Dacia s-au făcut descoperiri la :

1. Apulum⁴⁸
2. Drobeta⁴⁹
3. Cioroiul Nou ⁵⁰
4. Ilișua⁵¹

⁴¹ *Idem, ibidem*, p.224; cf.și D.Tudor, *Sucidava*, Buc., 1974, fig. 18-5.

⁴² D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, pl.I/2-6.

⁴³ *Idem, ibidem*, pl.II/7-11.

⁴⁴ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl. 44/19 descoperire din Efes.

⁴⁵ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.224, n.25.

⁴⁶ *Idem, ibidem*, pl. II/7-11.

⁴⁷ *Idem, ibidem*, p.225: Italia (Roma), Germania (Mainz), Britania (Londra).

⁴⁸ *Idem, ibidem*, p.225; cf. și N.Igna, *op.cit.*, p.226, pl. XI/5; S.Dumitrașcu, *op.cit.*, *loc.cit.*, p. 112, fig. 2-4.

⁴⁹ *Idem, ibidem*, p.225; cf.și D.Tudor, în *Drobeta*, II, 1976, p.129, pl.IX/7.

⁵⁰ *Idem, ibidem*, p.225; cf.și D.Tudor, I.Diaconescu, G.Papilianu, în *Apulum*, VI, 1968, p.598, fig.4

⁵¹ D.Protase, C.Gaiu, G.Marinescu, *Castrul roman și așezare civilă de la Ilișua (jud. Bistrița-Năsăud)*, în *Revista Bistriței*, IX-XI, 1997, pl.LXXV, 11-13.

5. Potaissa⁵²
6. Tibiscum⁵³
7. Ulpia Traiana⁵⁴

D. Sonda cu extremitățile sferice (Dipiren)⁵⁵

(Löffel-Sonde?, eventual Ohrsonde)⁵⁶

Era folosită medical pentru examinarea fistulelor. Pentru aceste piese se găsesc analogii în lumea mediteraneană⁵⁷ și mai ales în Imperiu⁵⁸. În Dacia au fost descoperite la

1. Apulum⁵⁹
2. Ulpia Traiana⁶⁰

E. Lingurița (Ligula-Cochlear)⁶¹

(Löffel)⁶²

Se folosea ca instrument medical sau ca ustensilă pentru toaletare⁶³. După cum specifică D.Alicu și S.Cociș în Dacia, la Ulpia Traiana au fost descoperite două tipuri : cu paleta plată și rotundă sau de formă albiată. Sunt răspândite în lumea mediteraneană⁶⁴ și în provinciile romane⁶⁵.

În Dacia se cunosc exemple de lingurițe la :

1. Apulum⁶⁶
2. Porolisum⁶⁷

⁵² D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.225; cf. și Z.Milea, A.Hopârteanu, C.Luca, în *Acta MN*, XV, 1978, p.204, fig.4.

⁵³ Informații de la Timișoara, mulțumim pe această cale Doamnei Prof. Univ. Dr. Doinea Benea de la Universitatea din Timișoara și Domnului muzeograf Florin Flutur de la Muzeul Banatului.

⁵⁴ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, pl. II/7-11 și pl. III/12-15.

⁵⁵ *Idem, ibidem*, p. 225, pl III/16-17.

⁵⁶ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl. 43/11-12(?).

⁵⁷ *Idem, ibidem*, pl. 43/11-12 la Efes.

⁵⁸ M. Tabanelli, *op.cit.*, p.78, unele nu este exclus să fi fost folosite ca ace de păr.

⁵⁹ N.Igna, *op.cit.*, pl. X/2,3,5,9.

⁶⁰ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, pl.III/16-17.

⁶¹ *Idem, ibidem*, p.225.

⁶² Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl.43/13-14.

⁶³ M. Tabanelli, *op.cit.*, p.83, 103-104.

⁶⁴ Cf. nota 62 supra, la Efes.

⁶⁵ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.225, n.38 : în Britania și Gallia.

⁶⁶ M.Igna, *op.cit.*, pl. XI/3.

⁶⁷ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.225. Informație obținută de la N.Gudea, pentru care îi mulțumim.

3. Ulpia Traiana⁶⁸.

F. Lingurița cu cârlig (Ancoră?) și mâner

(Scharfer Löffel mit Schlagenkopf⁶⁹, dar fără mâner)

Este un instrument medical ce are la un capăt o linguriță și la celălalt un fel de cârlig, ancoră. În colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea, dar provenind de la Apulum, se păstrează două exemplare - unul întreg și al doilea fragmentar, turnate din bronz. Instrumentul are la un capăt într-un caz o linguriță retezată, iar în al doilea caz, în formă de frunză. Exemplarul întreg are la celălalt capăt un cârlig (ancoră?), fiind utilizat pentru intervenții chirurgicale și mai complexe. Ambele piese de la Apulum sunt prevăzute cu mâner⁷⁰.

Descoperiri în Dacia :

1. Apulum⁷¹

G. Acul (Acus)⁷²

(Nadel)⁷³

A fost întrebuințat pentru sutură unor plăgi, în fracturi deschise și pentru diverse alte scopuri din sfera medicală⁷⁴. Acele au fost lucrate din argint, bronz și os⁷⁵. Din Imperiul roman sunt cunoscute mai multe descoperiri⁷⁶.

În Dacia s-au făcut descoperiri la :

1. Porolissum⁷⁷

2. Ulpia Traiana⁷⁸.

H. Pensetele (Yulsella)⁷⁹

(Pinzetten)⁸⁰

Sunt de diferite mărimi și forme, fiind cele mai numeroase aflate în descoperirile arheologice. Destinația, c de asemenea, felurită : pentru scopuri medicale, cosmetice (depilare), casnice (stingerea opaițelor, aprinderea fitilului în lămpile cu ulei -

⁶⁸ *Idem, ibidem*, p.225, pl IV/18-21; pl. V/22.

⁶⁹ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl. 40/8.

⁷⁰ S.Dumitrașcu, *op.cit.*, p.111, fig 4 și fig. 5/1.

⁷¹ *Idem, ibidem*.

⁷² D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.225-226.

⁷³ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl.47/36, 37, 38.

⁷⁴ M.Tabanelli, *op.cit.*, p.97.

⁷⁵ D.Alicu, E.Nemeș, în *Acta MN*, XIX, 1982, p. 345-346, pl. II/1-12.

⁷⁶ *Idem, ibidem*, p.226, în Italia (Brescia, Pavia), Germania (Mainz).

⁷⁷ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.234, n.78; informație de la N.Gudea, pentru care îi mulțumim.

⁷⁸ *Idem, ibidem*, p.225-226, pl. III/23.

⁷⁹ *Idem, ibidem*, p.226.

⁸⁰ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl.45/28.

lucernae)⁸¹. În chirurgie aveau o întrebuințare frecventă : prinderea în timpul operațiilor a buzelor plăgii sau extragerea corpurilor străini⁸². Pensetele au fost folosite în Orient (mai ales în Egipt), Grecia și lumea elenistică și desigur pe întreg cuprinsul Imperiului roman⁸³.

În Dacia s-au descoperit exemplare la :

1. Apulum⁸⁴
2. Micia⁸⁵
3. Tibiscum⁸⁶
4. Ulpia Traiana⁸⁷

I. Balanța („Besmer“)

Deși nu este numai un instrument medical, făcea parte din trusa medicului, alături de recipiente pentru pulberi și medicamente lichide, tuburi pentru ace, casetele pentru instrumente (Kätschen)⁸⁸. Balanțele medicale se foloseau pentru cântărirea medicamentelor (pulberi, amestecuri complexe, etc). În provinciile Imperiului roman⁸⁹ s-au făcut mai multe descoperiri.

În Dacia se cunosc până în prezent două exemplare (fragmente-talgere) la:

1. Drobeta⁹⁰
2. Ulpia Traiana⁹¹.

Cercetarea instrumentarului medical prezintă, cum am așteptat, o mare constanță a formelor, tipologică deci, începând cu descoperirile din Ninive⁹², Egipt,

⁸¹ M. Tabanelli, *op.cit.*, p.87-88.

⁸² *Idem, ibidem*, p.87-88.

⁸³ E. Künzl, în *Trierer Zeitschrift*, 47, 1984, pl.50/68, 75, 85.

⁸⁴ N. Igna, *op.cit.*, pl.XII/66-7.

⁸⁵ Informație verbală de la dl. Liviu Mărghitan.

⁸⁶ Informație primită de la Prof. Univ Dr. Doina Benea, de la Universitatea din Timișoara și de la Domnul muzeograf Florin Flutur de la Muzeul Banatului din Timișoara.

⁸⁷ C. Daicoviciu, în *Dacia*, I, 1924, p.237; D. Alicu, S. Cociș, *op.cit.*, p.226, exemplar azi pierdut.

⁸⁸ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *op.cit.*, pl.48/39-40, descoperire din Cos; cf. și I.H. Crișan, în *XXII Congres Internațional d'Histoire de la medecine*, București-Constanța, 1971, p.288 și *idem*, în *Spitale vechi și noi. Studii și note*, Buc., 1976, p.43-46.

⁸⁹ D. Alicu, S. Cociș, *op.cit.*, p.226 : Britania (Silchester), Gallia (Reims), Pannonia (Aquincum).

⁹⁰ *Idem, ibidem*, p.226; cf. și D. Tudor, în *Drobeta*, p.131, pl.XI/8.

⁹¹ *Idem, ibidem*, p.226, pl.V/24.

⁹² Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *Die antiken der Sammlung Mayer Steineg in Jena*, I, în *JRGZM*, 38, Mainz, 1991, p.519 : Ephesos- 38, Kos-24, Triene-1, Egipt-5, Ninive-6.

lumea greacă și elenistică (Cos, Ephes), din lumea romană (Pompei) și din provinciile Imperiului roman (Gallia, Germania, Pannonia). Există chiar instrumente a căror formă (diferă materialele și mai ales execuția) s-a păstrat până în prezent, și nu dintre cele mai puțin uzitate⁹³.

În paralel, organic (nu divergent) s-a produs și specializarea instrumentelor medicale, cum ne dovedesc descoperirile oculiste specializate pentru operarea cataractei. După cum au prezentat fenomenul M.Fengere și E.Künzl, cu ocazia publicării trusei de operat cataracta descoperită la Montbellet (în Franța), reiese o mare răspândire a medicilor oculiști în lumea romană (Pompei în Italia, Savaria în Ungaria, Maseik în Belgia – descoperiri de instrumente medicale și mai ales a ștampilelor de oculiști, numeroase în Gallia și Britania). Sunt publicate și cele două ștampile de medici oculiști descoperite în Dacia și cunoscute în literatura noastră, de la Apulum (Alba Iulia) și Gârbou ⁹⁴, probabil și în corespondență (răspândirea mare a oculiștilor în Gallia și Britania) cu existența unui număr mare de bolnavi de glaucom (?) și alte boli de ochi (printre care și cataracta).

În provincia romană Dacia s-au conturat mai multe centre medicale *sacerdotale* (Ulpia Traiana și Apulum), *civile* (Ulpia Traiana), *civile și militare* (Apulum, Potaissa, Romula, Napoca)⁹⁵ și *militare* (sau și militare la Drobeta, Tibiscum, Micia, Porolissum, Ilișua) puse în lumină pe lângă asklepeioanele (templele lui Aesculap și Hygia de la Ulpia Traiana și Apulum), de inscripțiile, monumentele figurate, ștampilele de medici, instrumentele medicale (truse sau descoperiri izolate).

Se consideră, după descoperirile templelor lui Aesculap și Hygia de către H.Daicoviciu, D.Alicu și S.Cociș, care au publicat instrumentele medicale de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, că în acest oraș (chiar dacă nu sunt încă informații epigrafice), a existat un serviciu medical, “instituție compusă din medici și personal aferent”⁹⁶. Există în schimb, instrumente medicale din bronz, argint și os și numeroase epigrafe dedicate celor doi zei, reprezentări figurate ale acestora (Aesculap și Hygia) și, desigur, sanctuarul dedicat zeilor medicinei.

Cei doi autori, D.Alicu și S.Cociș, mai fac, pe baza acestor descoperiri (mai ales prin analiza *topografică* a descoperirilor) și însemnata precizare : cele mai multe au fost descoperite în *amfiteatru*. Formulează și ipoteza că ar fi putut

⁹³ Suzanne Zimmermann, E. Künzl, *Die antiken der Sammlung Mayer Steineg in Jena*, II, în *JRGZM*, 41, Mainz, 1994, pl.58/64.

⁹⁴ M.Fengere, E. Künzl, U.Weisser, *Les aiguilles à cataracte de Monbellet (Saône et Loire)* în *JRGZM*, 32, Mainz, 1985, p.479/57, 58, fig.19 (hartă).

⁹⁵ Informație verbală a lui I.H.Crișan, pe care ne-a furnizat-o Prof. Univ. Dr. S.Dumitrașcu, primită de la cercetătorul clujean după publicarea trusei chirurgicale de la Apulum-Alba Iulia.

⁹⁶ D.Alicu, S.Cociș, *op.cit.*, p.223.

profesa un medic specializat – *medicus ludii gladiatorii*⁹⁷-, și a existat chiar o *taberna medica*, cum presupunea încă I.H.Crișan (deoarece e neatestată arheologic și epigrafic).

În schimb este mic numărul de instrumente medicale descoperite în sanctuarul zeilor medicinei, constatare ce consideră, pe bună dreptate, că alături de sanctuarul zeilor medicinei (deservită de sacerdoți, sacerdoți-vindecători) a existat un *valetudinarium* (spital, clinică?), undeva în altă parte⁹⁸. De aici considerentul că în incinta templelor se dădeau mai ales consultații și se făceau mai puține intervenții chirurgicale sau tratamente. Descoperirile – monede, opaițe, ex-votouri – găsite în incinta templelor, presupun existența unui *ritual* cunoscut sub numele de *incubatio*⁹⁹.

Cronologic se susține, în cazul acestor instrumente, o datare largă, sec. II-III e.n., ele nefiind supuse (precum podoabele, vasele, ustensilele de toaletă) modei.

Prin bogăția materialului descoperit, Ulpia Traiana este unul, dacă nu cel mai important centru medical al Daciei romane.

Cel de-al doilea centru (dacă nu cel puțin asemănător Ulpiei Traiana) se află la Apulum – centru aurifer, economic, social și cultural al Daciei, sediul Legiunii a XIII-a Gemina.

La Apulum a existat, la fel ca la Ulpia Traiana, un asklepeion roman¹⁰⁰, deservit de sacerdoți (sacerdoți vindecători), publicat de către I.H.Crișan. Importanța acestui centru a făcut și obiectul preocupărilor savantului V.L.Bologa.

Alături de inscripții și reprezentări figurate, la Apulum, ca centru medical sacerdotal, civil și militar, s-au descoperit numeroase instrumente medicale publicate încă înainte de al doilea război mondial de N.Igna¹⁰¹ și trusa chirurgicală de la Apulum păstrată în Muzeul Țării Crișurilor din Oradea¹⁰².

Cel de-al treilea centru, prin importanța sa economică și mai ales militară (de apărare a nord-vestului expus atacurilor germane, dar și de apărare a aurului din Munții Apuseni și intrândul de pe Arieș) este Potaissa, sediul Legiunii a V-a Macedonica, începând cu vremea domniei împăratului Marcus Aurelius. Deși descoperirile de instrumente medicale sunt mai puține¹⁰³ din cele ce cunoaștem până în prezent, Potaissa a fost un centru medical civil și mai ales militar. În

⁹⁷ *Idem, ibidem*, p.226.

⁹⁸ *Idem, ibidem*, p.226, contrar părerii lui I.Nicolaus într-un studiu dedicat asklepeionului de la Sarmisegetusa, în *Sargetia*, XV, 1981, p.43-65.

⁹⁹ Cf. D.Alicu, E.Nemeș, în *BAR*, 44, 1977, p.117.

¹⁰⁰ I.H.Crișan, *Asklepeionul roman de la Apulum*, 9, 1971, p.341-347; *idem*, *Cele mai vechi spitale de pe teritoriul României – asklepeioanele de la Apulum și Sarmisegetusa*, în *Spitale vechi și noi*, Buc., 1976, p.35-46.

¹⁰¹ N.Igna, în *AISC*, II, 1932-1935, 1936, p.226-240 și planșele.

¹⁰² S.Dumitrașcu, *op.cit.*, *loc. cit.*, p.111-114.

¹⁰³ M.Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda, 1994, fig. 34/5,6,7.

monografia dedicată Potaissiei, profesorul M. Bărbulescu scrie că deși nu sunt atestați (încă) medici, a existat “cu certitudine un *medicus legionis*”. Serviciul medical fiind organizat în castru în *valetudinarium* (spital). Dar medicii militari¹⁰⁴ practicau și în orașe, uneori ca medici publici.

Centre cu activitate medicală, civile, dar desigur și militare, au mai existat și în alte orașe ale Daciei, precum *Dierna* și *Tibiscum*, în Banat¹⁰⁵, *Romula*¹⁰⁶, *Sucidava*¹⁰⁷, *Drobeta*¹⁰⁸, în Oltenia, *Micia*, *Porolissum* și *Ilișua* în Transilvania și, desigur, pe lângă toate centrele trupelor auxiliare din Dacia a existat cel puțin o preocupare pentru tămăduirea bolilor și vindecare a rănilor, fie de medici militari, de felceri medicali și civili.

Descoperirile ne înfățișează o rețea medicală – sacerdotală, civilă, militară – bine articulată, care prin marile sale centre – Ulpia Traiana, Apulum, Potaissa – era una dintre cele mai bine reprezentate în contextul apărării sănătății coloniștilor și militarilor din provincia romană nord-dunăreană.

Același tablou reflectă, fără îndoială, *noua etapă*, superioară a apărării vieții și sănătății elitei romane – civile și militare – în funcție de scopurile majore ale stăpânirii romane în Dacia și la nivelul civilizației romane din celelalte provincii, în special din cele europene, cu mai puține tradiții în raport cu provinciile asiatice (Asia Mică cu centrele vechi grecești și elenistice) sau cu cele din Africa (Egipt și lumea cartagineză din nord-vestul aceluiași continent).

¹⁰⁴ *Idem, ibidem*, p. 149; S-au descoperit următoarele piese, instrumente chirurgicale din bronz:

- a) în castru :
  - o sondă-linguriță
  - o linguriță-spatulă
  - un ac cu spatulă
  - plăcuțe de piatră pentru prepararea unor unguente,
- b) în colecția Botar :
  - o sondă
  - o sondă-linguriță de bronz
- c) în colecția Teglás, de pe culmea Văii Sandului :
  - o pensetă de bronz
  - instrumente medicale de bronz dintr-un mormânt din aceeași zonă
- d) în necropola sudică a Potaissiei (în morminte) :
  - un ac de bronz
  - o plăcuță de piatră cu urme de frecare (a unor unguente?)

¹⁰⁵ Doina Benea, P. Bona, *Tibiscum*, Buc., 1994.

¹⁰⁶ Cf. și C.M. Tatulea, *Romula-Malva*, Buc., 1994; unele instrumente medicale au fost publicate de către Prof. Dr. I. Selian de la Facultatea de Medicină din Craiova (nouă lucrarea nu ne-a fost accesibilă, pare-se într-o publicație științifică craioveană).

¹⁰⁷ Cf. și O. Toropu, C. Tătulea, *Sucidava-Celei*, Buc., 1987, p. 137, fig. 50/5-7.

¹⁰⁸ Noi instrumente medicale au fost descoperite de către Dl. Ion Stângă, care urmează a fi publicate. Îi mulțumim pentru informația ce ne-a oferit-o cu amabilitate.

Descoperirile ne înfățișează în primul rând preocupările (sacerdotale, civile și militare) din mediul urban (orașe) și mai puțin din mediul rural (cu excepția descoperirilor de la Gârbău a ștampilelor de medic-oculist). În mediul rural toate aceste preocupări nu lipsesc, dar ele sunt însoțite, se conjugă cu practicile medicale tradiționale, la care un aport însemnat îl constituie și în secolele II-III tămăduitorii-țărani daci. Studiul acestora e un deziderat ce va cere multe eforturi, mai ales studii viitoare pluridisciplinare.

MEDICAL INSTRUMENTS DISCOVERED IN DACIA

- Abstract -

In the paperwork are presented the researches of the Romanian scientists and researchers- V.Bologa, I.H.Crișan, M.Bărbulescu, D.Alicu, S.Cociș and others, regarding the medical instruments discoveries from Dacia.

These discoveries are corroborated with those studied in the Hellenistic world and in the western part of the Roman Empire by the European researchers, especially by the Germans.